

SOFOKL

(Mil. avval. 546-406-yillar)

Sofokl Afinaning oliy davlat lavozimi strateglikka (mil. av. 441) saylanadi. Samos deb nomlangan qirg'inbarot janglarda ishtirok etadi. Oltmish yillik ijodiy faoliyati davomida 120 dan ko'proq asar yozadi. Biroq ularning ko'pi bizgacha yetib kelinagan.

Antik zamonlarda keng tus olgan dramatik shoirlar musobaqasida 24 marta g'olib bo'lgan. Sofokl o'z zamonasida ko'p variantlarda tarqalgan Edip Lay haqidagi afsonalarga katta qiziqish bilan qaraydi. Sunday afsonalar syujeti asosida «Shoh Edip», «Edip Kalonda», «Antigona» deb nomla-nuvchi trilogiya yozadi. Bundan tashqari, «Aske», «Elektra», «Filokten», «Graxinali ayollar» asarlari ham jahon adabiyotining qadimiy durdona-laridandir.

Yunonlar bilan misrliklar o'rtasida o'z shaharlarining qadimiyligini isbotlovchi bahslar hali davom etardi. Albatta, madaniyat va san'atning qadimdan rivojlanganligi xususida gap ketganda Afinaga teng keladigani yo'q. Biroq misrliklar Fiva shahri bir vaqtlar guHab-yashnaganida Afinaning tamal loshi ham

qo'yilmagan edi, deb iztehzo qiladilar. Ehtimol shunday bo'lgandir. Qadimda Fiva qirq darvozali muhtasham shahar bo'lgan etnish. Ularning tili hozirgi arab tiliga o'xshamagan, boshqacha bo'lgan. Yana bir isbot uchun Misr ehromlarini ko'rsatishadi.

Fiva podshohi Lay befarzandlikdan qiynalar edi. Podshohlikning ham intihosi bo'ladi. Bir kuni kelib, keksayib qolsa tojn taxtni kimga topshiraman, deb ko'p o'ylanar ekan. Ko'pdan bnyon qiynab yurgan bu dardini ibodatxonajcohinlariga yclkazganfarida, kohinlar Layning farzand ko'rajagi haqfiJa" vahiy kelganligini xabar qilishadi. Ammo bu o'g'il farzand yillar o'tib otasini o'ldirajagi ham sholiga yetkaziladi. Haqiqatan ham, oylar o'tib Layning xotini o'g'il farzand tug'adi. Podshoh Lay xursand bo'lish o'rniga sarosimada qoladi. Axir, kohin-larning karomati to'g'ri bo'lib chiqdi-da.

Bir kun kelib o'g'lining o'ldirib qo'yishdan cho'chigan Lay yarim tunda chaqaloqni xizmatkori qo'lga topshirib, hech kimga sezdirmas-dan o'rmondagi yirtqich hayvonlarga tashlab kelishni buyuradi. Yo'lda ketayotganda chaqaloqqa rahmi kelgan xizmatkor o'g'ilchani qo'shni mamlakat podshohligiga berib qaytadi. Yillar o'tib kuchli bo'lib o'sgan bolakay safar qilib kelish niyatida yo'lga tushadi. Daradagi torgina yo'lda xayol surib ketayotgan yigitga bezatilgan aravani qo'riqlab kelayotgan soqchi dag'dag'a bilan «Qoch yo'ldan!» deydi. Bundan g'azablangan yigitcha soqchini oti bilan pastlikka

uloqtiradi. Bundan sarosimaga tushgan ikkinchi soqchi nayzasini o'qtaydi. Ikkinchi soqchi ham o'ldirilganini kuzatib turgan aravadagi bir chol yo'lovchiga hassasi bilan do'q-po'pisa qiladi. Yo'lovchi cholning hassasini tortib olib, boshiga chunon uradiki, qariya bechora til tortmay o'ladi. Bu fojiadan xabardor bo'lib turgan orqadagi uchinchi soqchi qochib qoladi. Shundan so'ng yo'lovchi yij itcha hech narsani ko'rmagandek bamaylixotir Fiva shahriga kirib kelidi. G'am-anduhga botgan shaharliklar dengizda Sfinks degan maxluq paydo bo'Mganligini, shahar ahlini yeb qurttayotganligini aytishadi. Biroq Sfinks balosidan qutulish oson emas. Bu bahaybat maxluqqa hech kirn bas kela olmaydi. U shunday murakkab topishmoqlar beradiki, javob topolmaganni shu zahoti yutib yuboradi. Podshoh saroyida aqlli, bilimdon bo'lib o'sgan yo'lovchi shahzoda Sflnksning «Qanday maxluq ertalab to'rt, kunduz kuni ikki, kechasi uch oyoqlab yuradi», degan savoliga «odam» deb javob berganidan so'ng, maxluq dengiz qa'riga tushib ko'zdari g"6yib bo'ladi. Bu voqeadan behad shodlangan flvaliklar yigitni hech ikkilanmay Fiva taxtiga o'tqazishadi va unga *Edip* deb nom berishadi. Qadimiy odatlarga ko'ra, shoh Edip Layning xotiniga uylanadi. Malikadan ikki qiz, ikkita o'g'il ko'radi.

Yillar o'tib Fivada dahshatli vabo kasali tarqaladi. Kasallikka davo topilmaganligi sababli xalq ibodatxonaga murojat qiladi. Ular avvalgi shoh Layning

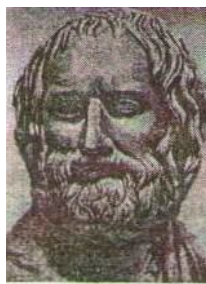

qotili topilgan kuni bu balodan qutulish mumkinligini bashorat qilishadi. Ancha yillar oldin bu voqeadan xabardor bo'lib qochib qolgan soqchini topib haqiqatni bilib oladilar. Ming afsuski, Layning qotili shoh Edip bo'lib chiqadi. Xizmatkor Edipning chaqaloq-ligidan tortib hozirgacha bo'Igan voqeani saroy ahliga so'zlab beradi. Bu mudhish voqeadan dahshatga tushgan malika ichkariga kirib ketadi. Shoh Edip o'z onasiga uylanganligi va undan bir nechta farzand ko'rganligini anglab, xotinining ortidan boradi. Ne ko'z bilan ko'rsinki, u o'zini osib qo'ygan edi. U sarosimada onasining yoqasidagi to'g'nag'ichni olib, ikki ko'zini sitib tashlaydi. Ikki ko'zi so'qir Edip xalqning va farzandlarining qahriga uchraydi. Shu tariqa Shoh Edip fojiasi yakun topadi.

Rivoyat qilishlaricha, Shoh Edip shaharni tashlab ketganidan so'ng Fivaning boshiga musibat tushib, xarobaga aylanibdi.

Qadimda Fiva, Afina, Rim kabi muhtasham shaharlar bo'lib, ular dushman bostirib kirishi mumkin bo'lmagan mustahkam devorlar bilan o'ralgan bo'Igan. Shuning uchun mamlakat shahar nomi bilan atalib, shahar-davlatlar deyilgan.

Sofoklning ko'pgina asarlari mana shunday shahar-davlatlardagi voqealarga bag'ishfangandir. Ne-ne shaharlar, davlatlar yo'q bo'lib ketdi, lekin Sofoklning nomi hali-hamon yashab kelmoqda.

EVRIPIID

(Mil. awatgi 480-406-yiliar)

Antik muarrixlarning hikoya qilishlaricha, Evripid mahoratli so'z san'atkori bo'lib, uning talanti Esxil hamda Sofokldan ham ustun bo'lgan ekan. Shoirning adabiy merosidan bizgacha 17 ta tragediya va bitta satirik drama yetib kelgan. «Alkestida», «Medeya», «Heraklidlar», «Ippo!it», «Genuba», «Herak!», «Iltijogo'ylar», «Troyalik ayollar», «Elektra», «Ion», «Ifigeniya Tavridada», «Yelena», «Andromaxa», «Finikiyali qizlan), «Ifigeniya Avlidada» hamda «Siklop» deb nomlanuvchi dramasi jahon adabiyoti sahifalarini bezab turibdi.

Ayniqsa, «Alkestida»_tragediyasi. mashhurdir. Bu asarda inson taqdiri bilan bog'liq kuchli falsafiy ma'no ifodalangan. Unda shoh Admet taqdiri bilan bog'liq voqealar, Alkestidaning sadoqati, jasurligi haqida hikoya qilinadi.

Admetning paymona kuni yaqinlashgan sari butun Fessaiiyaga shohning o'limi yaqinligi haqidagi xabar tarqalib ketadi. Bundan hamma xafa edi. Axir, Admetdek adolatli podshohni ular qayerdan topishsin. Admetning o'rniga taxtga o'tiradigan boshqa podshoh

adolatli bo'la oladimi? Yana zolimlik zanjirini qattiqroq bog'lab, xalq boshiga ne-ne kulfatlar yog'dirmasa koshkiydi.

Kohinlar Artemida Admetning jonini olishga qaror qilganligini aytishadi. Artemida Fessaliya xalqi o'lmagan shohiga shunchalik qayg'urayotganini ko'rib, rahmi keladi. Adolatli, mehr-muruvvatli sho-hidan ayrilib qolsa, xalq boshiga og'ir musibatlar tushishidan cho'chigan Artemida: Admet o'rniga yaqin qarindoshlaridan biri jonini berishi shart, deydi. Ibodatxonaga borganlar shunga ham shukur qilib, ko'ngiliari biroz taskin topib qaytishadi. Butun Fessaliya xalqi ichida Admet uchun o'linga tayyor mard va jasur kimsa topitarmikan.

Vaqt tig'iz, podshoh o'rniga o'lishga rozi bo'ladigan odamni shoshilinch topish kerak. Admetning yaqinlari o'zaro kelishib, Admetning qarib-qartayib qolgan otasidan rozilik so'rashga qaror qilishadi.

Nahotki, u farzandi uchun jonini berishga rozi bo'lmasa, qariyaning bir oyog'i go'r yoqasiga borib qolgan bo'lsa, bu dunyoda nimaannoni ham qoldi. Yoshini yashab, oshini oshagan bo'lsa, nahotki o'z o'g'li o'rniga o'lishga rozi bo'lmasa?! Admetning esa hali bu dunyoda qiladigan ishlari juda ko'p, qartayib, beli bukilib qolgan onasi-chi?! Bu taklif barqancha og'ir bo'lmasin, onaizor jon-dili bilan rozi bo'lishi tayin.

Hayot naqadar murakkab, sirli. Inson zoti bir kun, bir soniya bo'lsa ham yashagisi keladi. Boshqaiarni qo'ya turaylik, qarib qolgan ota-onasi o'g'lining o'rniga jonini berishga rozi bo'lmaydi!

Bu shum xabarni eshitib, Alkestida ich-ichidan ezilib ketadi. Admetdan ayrilib qolsa, bu ko'rgilikka qanday chidaydi, hijron azoblarini qanday ko'taradi? Alkestida Admet uchun jonini Arteirida qo'lga topshirishga rozi bo'ladi.

Mehribon va go'zal malikasidan ajrab qolish Admet uchun ham, barcha fessaliyaliklar uchun ham har qancha og'ir judolik bo'lmasin, barcha paymona kunini qayg' u bilan kutadi.

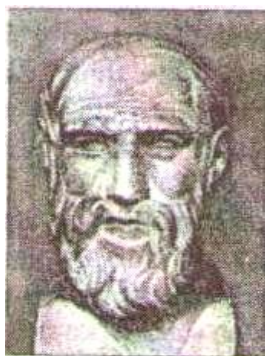
Paymona kuni Alkestida bilan xayrlashib qolish uchun hamma ibodatxonaga boradi. Admet esa sevgilisi Alkestidaning o'lishini hech ham xohlamaydi, axir, u bu ayriliqqa qanday chidaydi!

Na iloj, taqdir o'yiniga chidash kerak-da. Admet ham malika bilan xayrlashishi kerak. Saroy darvozasi oldidan o'tib, Appolonne qarshi oladi. Ulug' pahtavonne quchoq ochib kutib olib, unga quyuq dasturxon yozadi. Boshiga tushgan qayg'uni mehmonga sezdirmastian saroydan g'amgin chiqib ketadi. Appolon dasturxondagi taomlardan yeb, sharbatdan ichib, Admetni uzoq kutadi. Yolg'izlikdan siqilib, saroydagi sukunatdan sarosimaga Uishadi. Saroyda ivirsib yurgan oqsoch hotin mehmonga mudhish judolikning tafsilotlarini aytib beradi. Appolon podshohning mardligi

va tantiligiga yana bir bora tan berib, boshiga shuncha savdo tushibdiyu nega menga aytmadi, deb shosha-pisha paymona joyiga o'tlanadi. Ulug' pahlavonning ma'budlar bilan teng keladigan kuch-qudrati bor edi. U malikani osirat ma'budasi Artemidaning changalidan qutqarib qoladi. Saroyda xaloskor pahlavon sharaflga katla bazm beriladi.

«Alkestida» tragediyasining qisqacha mazmuni shundan iborat. «Medeya» tragediyasi bundan ham qiziqarli, bundan ham murakkab voqealar asosida yaralilgan.

ARISTOFAN

(Mil. awalgi 445-385-yillar)

Tarixda «komediyaning otasi» degan nom olgan ulug' komediyanavis Aristofan 40 dan ortiq asar yozgan bo'lib, shulardan bizgacha II ta komediyasi etib kelgan. «Axariyanlar», «Tinchlik»(421), «Lisistrara», «Suvoriylar», «Arilar» (422), «Bulut», «Qurbaqalar» antik zamonning sholi komediyalaridir.

Aristofan jahon adabiyotida komediyaning boshlab bergan adibidir. Qirq yilga yaqin ijod bilan mashg'ul bo'lgan adib komediyanavislar musobaqasida g'olib bo'ladi. Uning asarlarida urush va tinchlik mavzusi yetakchi o'rinni egallaydi.

Aristofan komediyalari mavzu jihatidan xilma-xildir. Ularning biri urush mavzusiga bag'ishlangan bo'lsa, boshqa biri avj olib ketgan sudbozlikni tanqid ostiga oladi.

Haqiqatan ham Aristofan yashagan davrda Afinada sudbozlik avjiga chiqadi. Aristofan o'zining «Arilan» komediyasida bu illatdan qutulishning chorasini izlab topadi.

Har bir afinalik sudga ishtirok etishni o'zi uchun sharaft deb bilardi, Sudda nutq so'zlash esa faqat omadli kishilargagina nasib qiladi.

Asarning «Arilar» deb nomlanishi ham bejiz emas. Sudbozlar arilarga o'xshaydi. Ularning kiyimlari arining dumiga, hassasi arining xartumiga o'xshaydi. Sudbozlarning egnida arining qanotiga o'xshash yopinchiqlari ham bor edi.

Sudbozlar ko'chada kibru havoga berilib yurishadi. Ular o'zlarini jamiyatrii boshqarib turuvchi buyuklardek his qilishadi. Go'yoki ular sudga bormasa, hayot to'xtab qoladigandek tuyulgan.

Adib bu asarda soxta, keraksiz ilm egasi bo'lganlardan birim'ng obrazini beradi. Aristofan sayoz, hech bir ahamiyatga ega bo'lmagan ilmni qattiq satira ostiga oladi.

Odatda urush mavzusida komediya yozish ancha mushkul ish. Aristofanning «Lisistrata» nomli asari urush mavzusida yozilgan. Komediya qariyb yarim asr davom etgan Peinponis urushi mavzu qilib olingan. Urush qurg'ur hech tugamaydi, davlat tepasidagilar esa urushning tezroq tugashiga qiziqmaydilar ham, chunki urushdan kimlardir manfaatdor. Ular katta boylik orttirishmoqda. Odamlar ham urushga ko'nikib ketgan. Esirti tanib, suyagi qotgandan buyonjanggohda umri o'tmoqda. Urushning

bosh-lanishida tug'ilgan chaqaloq ulg'ayib, yarim asrlik umrni yashab qo'ygan. Urush odatiy bir ishga aylanib qolgan, har kuni erkaklar qurol-aslahalarini olib jangga otlanadilar. Har holda ular ham urushning orqasidan tirikchilik o'tkazib turibdi. Askar buyruqni bajarishga majbur. Urushni to'xtatish oddiy soldatning qo'lidan kelmaydi-ku! Biroq xotin-qizlar ertadan kechgacha erkaklarni kutaverib, toqati toq bo'tadi. Nihoyat, erkaklar to'xtata olmagan urushni xotinlar to'xtatishga bel bog'lashadi. Lisistrata ismli jasur va dovyurak xotin urushni to'xtatmasa, erlari bilan gaplashmaslikni maslahat berib, barcha xotinlarni bu ishga da'vat etadi. Tadbirkor Lisistrata barcha xotin-qizlarni g'orga qamab, g'orning og'ziga qo'riqchi sifatida ikkita ma'budni qo'yadi. Urush ko'raverib pishib ketgan, pixini yorgan, kuch-qudratga to'lgan erkaklar ham bor. Ular orasida qo'rqqoq, laganbardorlari ham yo'q emas. Ular birin-ketin g'azabga to'lib, Lisistrata huzuriga kela boshlashadi. Erkaklar urushga bormay, g'orning oldida sabrsizlik bilan xotinlarini kuta boshlaydi. G'orning ichiga kirishga esa ma'budlar yo'l qo'ymaydi. Jangchilarning oldida ikki yo'l bor. Yo urushni tashlaydi, yoki xotinni. Nihoyat, Lisistrata g'olib keladi. Erkaklar urushni qoralab, xotinlarini birin-ketin olib ketishadi. Shunday qilib, urush uzoq davom etib joniga

tegib ketgan ayollar urushni tugatadi. Bu bilan Aristofan ayol nomini ulug'laydi. Olamshumul ishlarni ayollar ham amalga oshirishi, erkaklar yecholmagan muammoni ayollar hal qilishga qodir ekanligini namoyish etadi. Shu bilan birga xalq boshiga qanchadan-qancha kulfat keltirsa ham urushni to'xtatishga zarracha qiziq mayotgan, boylik orttirayotgan hukmdorlar ustidan kinoya bilan kuladi.

Aristofanning boshqa komediyalarida ham shti kabi qiziqarli va kulguli voqealar qalamga olinadi. Shu bilan birga bu voaealar shunchaki istehzoli bo'lib qolmasdan, katta mushohadagi yo'g'irilib ketgan.

Ўзбекистон Республикаси Маданият ва спорт ишлари
вазирлиги
Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим
вазирлиги

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ МИЛЛИЙ РАҚС ВА ХОРЕОГРАФИЯ ОЛИЙ
МАКТАБИ

“Санъат назарияси ва тарихи”

кафедраси

Жаҳон адабиёти

фанидан

МУСТАҚИЛ ИШ

Мавзу:

“АРИСТОФАН”

Бажарди: Тилепова А.

“Хореография жамоалари раҳбари” йўналиши

4 курс талабаси

Қабул қилди: Ахунджанов Э.

Тошкент 2012